

Р. С. ГУЦАЛ-РИМАР

КОНЦЕРТНО-ВИКОНАВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГАЛИЦЬКИХ І ПОДІЛЬСЬКИХ СПІВАЦЬКИХ КОЛЕКТИВІВ «ПРОСВІТИ» (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

У статті досліджено концертно-виконавську діяльність галицьких та подільських співацьких колективів «Просвіти». Розглянуто культурно-мистецьке життя двох регіонів, а особливо хорове мистецтво. Охарактеризовано взаємодії, взаємозбагачення і взаємовпливи мистецьких традицій цих регіонів України, які утворюють цілісний національний соціокультурний простір.

Ключові слова: товариство «Просвіта», музичні осередки, хорове мистецтво.

Р. С. ГУЦАЛ-РЫМАРЬ

КОНЦЕРТНО-ИСПОЛНИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ГАЛИЦКИХ И ПОДОЛЬСКИХ ПЕВЧЕСКИХ КОЛЛЕКТИВОВ «ПРОСВИТЫ» (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ)

В статье исследовано концертно-исполнительскую деятельность галицких и подольских певческих коллективов «Просвита». Рассмотрена культурно-художественная жизнь двух регионов, а особенно хоровое искусство. Охарактеризованы взаимодействия, взаимообогащения и взаимовлияния художественных традиций этих регионов Украины, которые образуют целостное национальное социокультурное пространство.

Ключевые слова: товарищество «Просвита», музыкальные центры, хоровое искусство.

R. S. GUTSAL-RYMAR

CONCERT-PERFORMING ACTIVITY GALICIAN AND PODOLSKY SINGERS GROUP «PROSVITA» (COMPARATIVE ANALYSIS)

In article explores concert and performing activities Galician collectives and singers Podolsk «Prosvita». Considered the cultural and artistic life in the two regions, especially the choral art. Characterized interactions and interferences mutual artistic traditions of these regions of Ukraine, which form a coherent national social and cultural space.

Keywords: Company «Prosvita», music centers, choral art.

Складні і неоднозначні процеси духовного життя українського суспільства, яке спостерігається протягом останніх десятиліть, вимагає цілісного осмислення і детального аналізу окремих складових національної культурної спадщини. Передусім це стосується вивчення історії і динаміки соціокультурних процесів, які відбувалися в тому чи іншому регіоні, враховуючи їхню локальну специфіку та особливості, що проявляються в історичному аспекті. У зв'язку з утворенням української державності в наукових колах все більший інтерес викликають ті питання, які пов'язані з дослідженням культурно-мистецького руху в різних регіонах, що протягом віків належали до різних держав, проте в яких відбувались активні процеси ствердження й осмислення української національної ідентичності. Подібні процеси набували найбільшого поширення у другій половині XIX – першій третині XX ст.

В українській музикознавчій науці ці питання в їх об'єктивному аспекті, з урахуванням всіх складових і соціокультурних імпульсів, стали докладніше і достовірніше опрацьовуватись лише в період відродження української державності. Найбільш докладно проблеми функціонування галицької музичної культури загалом чи її окремих сегментів саме в соціокультурного ракурсі досліджували в 90-х рр. XX ст. – на початку XXI ст. Стефанія Павлишин, Лешек Мазепа, Марія Загайкевич, Юрій Ясиновський, Любов Кияновська, Олександр Козаренко, Наталія

Кашкадамова, Галина Блажкевич та багато інших. Хорове мистецтво Галичини як цілісне явище відображене в працях Михайла Бурбана, Любові Серганюк, Ольги Попович та ін. З часом зацікавленість науковців почала розповсюджуватись на вивчення історії хорового виконавства в регіонах: І. Л. Бермес «Хорова культура Дрогобиччини першої половини ХХ ст. в контексті духовного розвитку Галичини»; Р. М. Дудик «Хорова культура Прикарпаття кінця ХІХ – першої третини ХХ століття»; Л. В. Мороз «Диригентсько-хорове мистецтво Галичини другої половини ХІХ – першої третини ХХ століття»; О. М. Миронова «Музичне життя в полікультурному середовищі м. Стрия та регіону Стрийщини (друга половина ХІХ століття – 1939 р.)», Р. С. Римар «Хорове мистецтво Хмельниччини в контексті історичного процесу (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.)» та ін.

Мета статті – вивчення взаємодії, взаємозбагачення і взаємовпливів мистецьких традицій різних регіонів України, а саме Галичини і Поділля, які утворюють цілісний національний соціокультурний простір.

Культура України на зламі ХІХ–ХХ ст. продовжувала розвиватися в умовах русифікаційної політики царського уряду. Хоча в 1904 році Кабінет Міністрів Росії визнав шкідливою заборону української мови, але до 1917 року в Україні не було жодного державного навчального закладу, де викладання велося б українською мовою та пропагувалась українська література. Першою «ластівкою» у відродженні національної свідомості народу можна вважати галицьке товариство «Просвіта», яке народилося 1868 року у Львові на противагу антиукраїнським течіям у культурному житті: колонізаторській, підтримуваній австрійською цісарською владою – з одного боку, і русофільській – з іншого. Своїм завданням воно ставило піднесення освіти простого народу, популяризацію знань, які би сприяли інтелектуалізації і духовному відродженню української нації. Девізом товариства, закріпленим у його статуті, стало «пізнання й освіта народу». Плідно працювала просвітницька секція, що розпочала видавати для народу популярні книжки і готувати підручники для єдиної української гімназії. Редактором популярних видань був письменник Юрій Федькович. Читальні «Просвіти» вели курси для неписьменних, проводили «відчити», вечорниці, ставили п'єси, а крім того, створювали дільничо-господарські та промислові спілки, позичкові й ощадні каси.

На зламі двох віків значно активізувалося політичне життя, в якому члени галицької «Просвіти» завжди були попереду. Саме серед галицької інтелігенції поширюється назва «українець» («український») замість колишньої самоназви «русин» («руський»). Водночас був запроваджений фонетичний правопис для популярних просвітянських видань. Діяльність «Просвіти» щиро підтримує духовенство, зокрема єпископ Андрей Шептицький.

Почуття єдності західних і наддніпрянських земель виявилось під час святкування 12 листопада 1905 року ювілею гетьмана Богдана Хмельницького. На той час за прикладом Галичини організуються освітні товариства під назвою «Просвіта» на землях Лівобережної України спочатку в Одесі, а згодом – у Катеринославі, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Києві, Чернігові та Миколаєві, а наслідки їхньої культурно-просвітницької діяльності поширюються на значно більші території.

Засновані в багатьох містах і містечках Наддніпрянщини, Поділля, Слобожанщини товариства «Просвіти» на зразок Галичини сприяли культурному піднесенню української громади. Місцеве населення мало змогу познайомитись з новою літературою і пресою та брати участь у створених хорових колективах і оркестрах, які влаштовували найрізноманітніші концерти. Лави цього товариства поповнили широкі кола інтелігенції та селянства.

Упродовж ХІХ – першої половини ХХ ст. хорове мистецтво Галичини виступало як активний учасник історичного процесу, було свого роду відгуком на важливі національно-творчі процеси. Саме через участь у хорових колективах український народ у досить важких умовах існування відстоював право на своє національне життя, рідну мову, культуру, віру, традиції.

На території Поділля діяльність товариства «Просвіта» формувалась на тих самих засадах, що й у Галичині. Активісти Кам'янець-Подільського товариства детально переймали досвід галичан у справі відродження національної свідомості та поширення грамотності серед широких верств населення і особливої уваги надавали заснуванню і плеканню просвітянських хорів. Станіслав Людкевич так визначає головні музичні напрями роботи галицької «Просвіти»:

заснування і плекання просвітянських хорів і оркестрів; виховання відповідних диригентів для тих гуртків; улаштування музичних курсів для диригентів, збірних концертів хорів і оркестрів; застосування музичних бібліотек, збирання і видання придатного для хорів та оркестрів репертуару [5, с. 294]. «Просвітянський хор своєю систематичною працею ... розбуджує просвітянське життя у Читальні й зацікавлює нею загал громадян своєї місцевини, через улаштування національних свят здійснює у великій мірі виховно-культурну ідею «Просвіти» і плекає та популяризує українську – головню народну пісню» [6]. Таким чином, хоровий гурток при товаристві «Просвіта» був важливим чинником у піднесенні культурного рівня населення України, і його діяльність була спрямована не тільки на поширення української пісні, а й на навчання співу через вивчення теорії музики і вокального мистецтва.

Одним з головних напрямів галицької «Просвіти» в організації музичного виховання було улаштування музичних курсів для диригентів. Кам'янець-Подільська «Просвіта» перейняла цю традицію, але підвищення диригентських знань відбувалось у контексті літніх курсів для учителів. Метою таких заходів вважали надання можливості вчителям церковно-парафіяльних шкіл і шкіл грамоти, а також молодим псалмовщикам, які не отримали семінарської чи іншої спеціальної освіти, ознайомитися з правильними методами викладання у справі ведення початкового навчання і влаштування школи, де паралельно велика увага приділялась навчанню церковного співу, а пізніше й проблемам навчання співу в школах. Крім обов'язкової програми теоретичних та практичних занять з музики, керівництво курсів вводило проведення кращими вчителями та методистами губернії показових уроків, де йшлося про необхідність визначення певних методичних питань, а саме: як досягти шляхом вокальної роботи розвитку слуху, голосу, інтонації й такту у дітей; у якій поступовості вести практичне навчання дітей з голосу; як вивчити перший тетрахорд; як вияснити висоту звука за допомогою цифр; як привчити дітей до двоголосного співу та інше [2, арк. 19].

Таким чином, аргументується позитивна роль курсів співу, тому що за час їхньої діяльності склалася відпрацьована система додаткової підготовки вчителів, яка дала можливість великій кількості педагогічних кадрів поглибити знання, вивчити нові прогресивні методи навчання, вдосконалити диригентську майстерність, поділитися досвідом у справі організації і керуванні хором, ознайомитися з нотною літературою та новими підручниками. Навчання на літніх курсах призводило до зростання професійних знань та вмінь у регентів хорів і вчителів співу з невеликих містечок та сіл.

Аналізуючи діяльність галицьких диригентських курсів, виокремлюється деяка відмінність. Програма курсів була професійно складена, професорсько-викладацький склад Вищого музичного інституту і Музичного товариства ім. М. Лисенка сприяли освіченості майбутніх керівників аматорських хорових гуртків і плідно допомагали «Просвіті» в налагодженні її роботи.

У короткий період відновленої державності і соборності України на території Поділля, незважаючи на розруху, війну, голод, у буквальному розумінні вирувало культурне життя – на базі товариства «Просвіта», українського народного дому та українського національного клубу відкривались національні школи і музичні осередки. У Кам'янці-Подільському активно діяли: гурток «ХЛАМ» – об'єднання художників, літераторів, артистів і музикантів; єврейська національна музична організація «Кадіма»; український народний театр ім. Т. Шевченка під керуванням М. Садовського; музична школа під управлінням Т. Ганицького; народна консерваторія; державний зразковий симфонічний оркестр та українська філармонія.

Природно, що мультинаціональність населення Кам'янця-Подільського призводила до взаємопроникнення культурних традицій, наприклад: «польський хор співав на своїх концертах деколи навіть українські пісні; під думки і шумки Завадського підставляв Шевченківський текст; на вечорах «Просвіти» виступали зі співами польські й жидівські співаки та музики; особливо з музичної школи професора Ганицького, який сам також часто відвідував ці вечори» [3, с. 78]. Отже, незважаючи на релігійні і національні відмінності, населення Кам'янця активно співпрацювало з українськими мистецькими організаціями.

У 1919 році, коли уряд УНР разом з інтелігенцією переїхав до Кам'янця-Подільського, цієї другої столиці змученої молодой незалежної держави, в місті знайшла притулок велика кількість знаних діячів мистецтв. Серед них були Кирило Стеценко та Микола Садовський.

Саме в Кам'янці, як згадує Ю. Липа в новелі «Кам'янець столичний», К. Стеценко закінчив оперу «Гайдамаки» [4, с. 145]. Активно присвятив себе освітній справі, наприклад, розробив проект відкриття музичного факультету при Кам'янець-Подільському університеті і зазначив, що основне його завдання – виростити наукових діячів на полі української музики, і щоб вони могли втілювати «такі практичні вправи, як участь в хорових співах університетського хору, участь в симфонічному університетському оркестрі, практика диригентська як хором, так і оркестром, по бажанню, участь в регулярних етнографічних екскурсіях для запису пісень серед народу» [7, с. 353]. Особливо плідною була творча співпраця Кирила Григоровича з мистецькими колективами міста, а особливо з українським національним хором, зорганізованим у 1918 році, і театральною трупю М. Садовського.

Слід зазначити, що мешканці міста мали можливість насолоджуватись грою досвідчених акторів ще в 1906 р., коли відбулись гастролі театральної трупи Миколи Садовського, який на запрошення з Галичини очолював театр «Руської Бесіди» у Львові, чим сприяв значному піднесенню театральної культури на західноукраїнських землях. Через 12 років, у лютому 1919 р., театр Садовського переїхав до Кам'янця-Подільського разом з правлячою верхівкою УНР. Тут слід наголосити на тому, що і в часи війни, розрухи, непевності у дні завтрашньому театр працював і показував переважно українську класику в тісній співпраці з композитором К. Стеценком, національним симфонічним оркестром та національним українським хором. Так, у народному театрі ім. Т. Шевченка відбулась постановка опери «Наталка Полтавка» І. Котляревського, п'єси М. Старицького «Гетьман Дорошенко», а також прем'єра п'єси С. Черкасенка на музику К. Стеценка «Про що тирса шелестіла», в якій головну роль зіграв М. Садовський, а оркестром диригував К. Стеценко [1, арк. 32].

Таким чином, різностороння діяльність інтелігенції, яка емігрувала з Києва до Кам'янця-Подільського, підтверджує, що українське населення Поділля у найтяжчі періоди свого існування відзначалося високою свідомістю та культурними досягненнями. У найскладніших історичних умовах кам'янчани продовжували розвивати національно-творчі процеси.

У перші десятиліття ХХ ст. український народ Галичини розвинув жваве культурне життя: успішно діяли драматичні гуртки, хори, були збудовані Народні доми, активізували роботу численні гуртки, українські видавництва, поширювалась українська преса. Аматорські хорові колективи «Просвіти» швидко відгукувалися на всі культурні події. Важливими заходами в їх діяльності були Шевченківські, Франківські концерти, свята Ю. Федьковича, матері, пісні; літературно-мистецькі вечори, вечорниці тощо. Вони мали вагомий вплив на зростання самосвідомості українців, пробуджували активність громадськості. Показово, що до цих концертів залучалась велика кількість учасників, зокрема молодь. Спільні концерти за участю просвітянських аматорських хорових колективів свідчили про велике піднесення на культурному полі, яке переходило з більших центрів Галичини на периферію і з верхніх шарів у народні низи.

Товариство «Просвіта» особливо прислужилося справі культурного піднесення українського народу заснуванням хорових колективів на території Поділля, а саме в Кам'янець-Подільської губернії. Систематичне і організоване заснування хорових колективів розпочалось лише після урочистого відкриття Українського національного хору в червні 1918 р. На I Всеукраїнському з'їзді «Просвіт» у Києві були визначені пріоритети організації національних хорових колективів, які би показали красу рідної української пісні, її мелодійність та поетичність у контексті європейського мистецтва. Такі осередки діяли у приміських селах та найвіддаленіших закутках краю, що позначилося зростанням музичної культури аматорських хорових колективів. На такий висновок наводять аналіз репертуару, представленого обробками народних

пісень М. Леонтовича, М. Лисенка, К. Стеценка, Ф. Колесси, О. Кошиця, та відгуки преси про їхнє виконання. Отже, факт залучення сільського неписьменного середовища до культурно-освітньої роботи мав важливе значення для піднесення національної свідомості українців.

Концертна діяльність Кам'янець-Подільського українського національного хору була насичена улаштуванням найрізноманітніших мистецьких заходів. Це й урочистості в пам'ять Т. Г. Шевченка, М. В. Лисенка, проведення вечорів колядок і щедрівок, авторських диригентських концертів та тематичних вечорів-лекторіїв, організованих членами «Просвіти». Крім української класики та фольклорних зразків, разом з філармонією національний хор виконував ораторію Й. Гайдна «Сім слів Спасителя».

Виключно співочою діяльністю Кам'янецький національний хор не обмежився, адже згодом при ньому заснували школу нотної грамоти [3, с. 179], яка давала змогу поширювати музичну освіту не лише серед членів хору. Саме завдяки навчанню в школі нотної грамоти велика кількість місцевого населення отримала елементарні музичні навички з «читання» нот, зі співів та іншого, що згодом допомагало претендентам при влаштуванні в національний хор, а керівникам у більш плідній роботі з вивчення творів.

Отже, хорове мистецтво було доступне для різних, як галицьких так і подільських, верств населення й при відповідній праці диригента й виконавців давало добрі результати. Об'ємні просвітницькі завдання втілювались у функціонуванні спеціалізованих музичних курсів, заснуванні музичних шкіл та шкіл нотної грамоти, що плекали кадри для співацьких колективів.

Плідна діяльність хорів «Просвіти» сприяла перенесенню різноманітних форм культурно-мистецького життя на периферію. Зокрема, проведення у вигляді музичних імпрез ювілейних свят, пам'ятних дат, історичних подій тощо.

Репертуар просвітянських хорів вирізнявся українською тематикою. Такий підхід до формування репертуарної політики не тільки віддзеркалював потреби українців, а й мав чітке національне спрямування. У концертних програмах галицьких і подільських хорів були достойно представлені оригінальні твори і обробки народних пісень композиторів Наддніпрянської (М. Лисенко, К. Стеценко, Я. Степовий, М. Леонтович, О. Кошиць, С. Гулак-Артемівський) і Західної України (С. Людкевич, Ф. Колесса, В. Матюк, М. Гайворонський). Тобто налагодився канал взаємовпливу концертно-репертуарної практики між Західною і Центральною Україною завдяки копіткій та планомірній роботі подільського товариства «Просвіта».

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Хмельницької області (ДАХО). – Р.1515. – Оп.1. – Спр. 9а. (Концерти і виступи хору в 1919 р.). – 38 арк.
2. ДАХО. – Ф. 65. – Оп. 1. – Спр. 355. (Отчет о работе гимназии – 1908 г.). – 93 арк.
3. Кришук Б. С. Педагогічна та культурно-просвітницька діяльність товариства «Просвіта» на Поділлі (1906–1923 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки / Б. С. Кришук. – Хмельницький, 2012. – 240 с.
4. Липа Ю. І. Кам'янець столичний / Ю. І. Липа // Нотатник. – К. : Український світ, 2000. – С. 145–152.
5. Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи / [упоряд. З. Штундер]. – Львів : Дивосвіт, 2000. – С. 293–298.
6. П'юрко Б. Оцінка продукції хорів під час 30-літнього Ювілею Філії «Просвіти» в Дрогобичі в дні 24 червня 1934 / Б. П'юрко // Ювілейний Бюлетин. – 1934. – Ч. 6. – 1 липня.
7. Федотова Є. Кирило Стеценко – спогади, листи, матеріали / Є. Федотова. – К. : Муз. Україна, 1981. – 415 с.